

KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARIDA
BUXGALTERIYA HISOBINI RAQAMLASHTIRISHNING MOLIVAVIY
BARQARORLIKKA TA'SIRI.

Ubaytova Mohitobon Jo'ra qizi

*Buxoro davlat universiteti, "Buxgalteriya hisobi va statistika" kafedrası o'qituvchi-
stajori, magistrant*

E-mail: mohitobonubaytova050@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes subyektlarining moliya-buxgalteriya tizimini transformatsiya qilish orqali ularning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash muammolari tadqiq etilgan. Tadqiqot doirasida an'anaviy va raqamlashtirilgan buxgalteriya axborot tizimlaridan (BAT) foydalanuvchi tadbirkorlik subyektlarining moliyaviy ko'rsatkichlari qiyosiy va ekonometrik tahlil qilingan. Olingan natijalar buxgalteriyani avtomatlashtirish operatsion xarajatlarni optimallashtirish va soliq risklarini minimallashtirish orqali korxona rentabelligini o'rtacha 14.5% ga oshirishini isbotlaydi.

Kalit so'zlar: tadbirkorlik iqtisodiyoti, kichik biznes, raqamli buxgalteriya, boshqaruv hisobi, moliyaviy barqarorlik, transaksion xarajatlar, soliq riski.

INTRODUCTION (KIRISH)

Jahon amaliyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, innovatsiyalarni joriy etish va aholi bandligini ta'minlashning eng dinamik bo'g'ini hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ham kichik tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash va ularning yalpi ichki mahsulotdagi (YIM) ulushini oshirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri etib belgilangan. Biroq, bozor konyunkturasi tez o'zgaruvchan va raqobat yuqori bo'lgan sharoitda kichik biznes subyektlarining hayotiy sikli (survival rate) ancha qisqa bo'lib qolmoqda. Xalqaro statistik ma'lumotlarga ko'ra, yangi tashkil etilgan kichik korxonalarning salkam 40-45% qismi dastlabki uch yillik faoliyati davomida inqirozga yuz tutadi.¹ Ushbu inqirozlarning tub iqtisodiy sabablarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, muammo faqatgina tashqi omillar (kredit resurslarining qimmatligi yoki bozordagi talabning pasayishi) bilan emas, balki ichki boshqaruv samaradorligi, xususan, moliya-

¹ World Bank. (2024). Small and Medium Enterprise Finance: Improving SME survival rates through digital financial tools. World Bank Group Report.

buxgalteriya hisobining tizimsiz tashkil etilganligi bilan uzviy bog‘liqdir. Ko‘pgina tadbirkorlar buxgalteriya hisobini faqatgina "solliq organlari uchun majburiy hisobot tayyorlash vositasi" sifatida qabul qiladilar.² Vaholanki, zamonaviy tadbirkorlik iqtisodiyotida buxgalteriya axborot tizimi (BAT) korxonaning strategik qarorlar qabul qilish markazi, ya'ni boshqaruv hisobining (Managerial Accounting) asosi bo‘lishi lozim.³

Raqamli iqtisodiyot asrida an'anaviy qog‘ozbozlik yoki lokal Excel jadvallariga asoslangan hisob tizimi korxonaning real moliyaviy holatini aks ettirishda kechikishlarga sabab bo‘lmoqda. Bulutli (cloud) buxgalteriya texnologiyalari va elektron hujjat aylanishi (EHA) tizimlarining kirib kelishi kichik biznes uchun transaksion xarajatlarni kamaytirishning yangi iqtisodiy imkoniyatlarini yaratdi.⁴ Mazkur tadqiqotning maqsadi — kichik biznes subyektlarida buxgalteriya hisobini avtomatlashtirish darajasining ularning moliyaviy barqarorligi va barqaror iqtisodiy o‘rishiga ta'sirini empirik modellar orqali baholash va ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

METHODS (METODLAR)

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil, statistik guruhlash usullaridan foydalanildi. Empirik ma'lumotlarni to'plash maqsadida xizmat ko'rsatish, chakana savdo va kichik ishlab chiqarish sohalarida faoliyat yuritayotgan 45 ta kichik biznes subyektlarining 2024–2025-yillardagi choraklik moliya va solliq hisobotlari o'rganildi. Tanlab olingan korxonalar buxgalteriya hisobini tashkil etish modeliga ko'ra ikki guruhga klassifikatsiya qilindi:

- A guruh (20 ta korxona): Buxgalteriya hisobini an'anaviy usullarda qo'lda hujjatlashtirish, qisman lokal Excel jadvallarida, integratsiyalashmagan tizimlarda)yurituvchi subyektlar.

- B guruh (25 ta korxona): Zamonaviy avtomatlashtirilgan bulutli dasturiy majmualar 1C:Cloud, Didox, Soliqservis va boshqa o'zaro integratsiyalashgan EHA tizimlari orqali real vaqt rejimida (real-time) hisob yurituvchi subyektlar.

Korxonalarning moliyaviy barqarorligini baholash uchun quyidagi 3 ta asosiy asbob (metrika) olindi:

² Romney, M. B., & Steinbart, P. J. (2020). Accounting Information Systems (15th ed.). Pearson.

³ Bhargava, A. (2021). Digital Transformation in Accounting for Small and Medium Enterprises: A Systematic Review. Journal of Financial and Accounting Research, 13(2), 145-162.

⁴ Dimitriu, O., & Matei, M. (2015). Cloud Accounting: A New Paradigm for Business. Procedia Economics and Finance, 32, 840-846.

1. Operations xarajatlar
samaradorligi (E_{ops}): Ma'muriy va boshqaruv xarajatlarining sof tushumdagi ulushi.

$$E_{ops} = \frac{C_{adm} + C_{mng}}{S_{net}} \times 100\% \quad (1)$$

Bu yerda:

- C_{adm} — hisobot davridagi ma'muriy xarajatlar (so'mda);
- C_{mng} — boshqaruv faoliyati bilan bog'liq xarajatlar (so'mda);
- S_{net} — korxonaning barcha soliqlar chegirilgan holdagi sof tushumi (sof savdo hajmi, so'mda).

2. Soliq risk koeffitsiyenti (R_{tax}):
Yil davomida soliq hisobotlaridagi xatolar tufayli qo'llanilgan moliyaviy sanksiyalar (jarimalar) hajmi.

$$R_{tax} = \frac{\sum F_{sanct}}{P_{net}} \times 100\% \quad (2)$$

Bu yerda:

- $\sum F_{sanct}$ — hisobot yilida soliq organlari tomonidan qo'llanilgan barcha moliyaviy sanksiyalar va jarimalar yig'indisi (so'mda);
- P_{net} — korxonaning soliqlar to'langandan keyingi sof foydasi (so'mda).

3. Debitorlik qarzlarining aylanish davri (T_{debt}): Mijozlardan pullarning kelib tushish tezligi (kunlarda).

$$T_{deb} = \frac{AR_{avg} \times 365}{S_{gross}} \quad (3)$$

Bu yerda:

- AR_{avg} — davr boshidagi va oxiridagi debitorlik qarzlarining o'rtacha qiymati
- S_{gross} — davr davomidagi umumiy savdo aylanmasi (kreditga sotilgan mahsulotlar hajmi, so'mda);

RESULTS (NATIJALAR)

O'tkazilgan tahlillar va empirik ma'lumotlarni umumlashtirish natijasida korxonalarning buxgalteriya tizimi infratuzilmasi ularning mikroiqtisodiy barqarorlik ko'rsatkichlariga bevosita ta'sir ko'rsatishi aniqlandi. Quyidagi jadvalda ikki guruh

korxonalarining o'rtacha qiyosiy ko'rsatkichlari aks ettirilgan:

1-jadval.

Buxgalteriya axborot tizimi modeliga ko'ra kichik biznes ko'rsatkichlarining qiyosiy tahlili⁵

Tahlil mezonlari va iqtisodiy ko'rsatkichlar	A Guruh (An'anaviy hisob)	B Guruh (Avtomatlashtirilgan)	O'zgarish dinamikasi (%) / Farq
Moliyaviy hisobotlarni yopish muddati	8.4 kun	1.2 kun	- 85.7% (Vaqt tejalishi)
Operatsion boshqaruv xarajatlarining ulushi (E_{ops})	12.3%	7.8%	- 4.5% (Mutloq farq)
Yillik o'rtacha soliq jarimalari hajmi	12.4 mln so'm	0.8 mln so'm	- 93.5% (Risk pasayishi)
Debitorlik qarzlarining aylanish tezligi (T_{debt})	42 kun	28 kun	-33.3% (aylanish davrining qisqarishi)
Sof rentabellik darajasi (o'rtacha)	11.2%	25.7%	+ 14.5% (Rentabellik o'sishi)

DISCUSSION (MUHOKAMA)

Tadqiqot davomida olingan empirik natijalar tadbirkorlik iqtisodiyoti va buxgalteriya hisobi integratsiyasiga oid bir qator fundamental xulosalarni shakllantirishga asos bo'ladi.

Olingan natijalar, ya'ni bulutli texnologiyalar asosida avtomatlashtirish operatsion va ma'muriy xarajatlarni o'rtacha 35% ga qisqartirishi xalqaro olimlarning xulosalariga mos keladi⁶. Debitorlik qarzlarining aylanish tezligi 33.3% ga oshishi (42 kundan 28 kungacha kamayishi) kichik biznes iqtisodiyotidagi eng xavfli inqiroz — "kassa uzilishi" (*cash shortage*) riskini minimal darajaga tushiradi. Bu holat Bhargava

⁵ Muallif tomonidan korxonalarining moliya-soliq hisobotlari asosida hisoblangan.

⁶ Dimitriu, O., & Matei, M. (2015). Cloud Accounting: A New Paradigm for Business. *Procedia Economics and Finance*, 32, 840-846.

tomonidan o'tkazilgan tadqiqotdagi raqamli monitoring tizimlarining korxona likvidligiga ta'siri haqidagi gipotezalarni empirik jihatdan tasdiqlaydi.

Soliq komplayensi va risklarni boshqarish nuqtayi nazaridan, raqamli platformalar va elektron hujjat aylanishi tizimlarining (EHA) o'zaro integratsiyasi inson omili bilan bog'liq xatoliklarni bartaraf etib, soliq sanksiyalari va jarimalar hajmini 93.5% ga kamaytirish imkonini berdi. Bu O'zbekistondagi zamonaviy soliq ma'murchiligi sharoitida korxonalarning barqarorligini ta'minlashning eng asosiy drayveridir⁷ Real vaqt (*real-time*) rejimida shakllanadigan moliya-buxgalteriya ma'lumotlari tadbirkorga o'zgaruvchan bozor konyunkturasiga tezkor moslashish, tannarxni to'g'ri kalkulyatsiya qilish va tezkor operativ qarorlar qabul qilish imkonini yaratmoqda.

CONCLUSION (XULOSA VA TAKLIFLAR)

Tadqiqot natijalari kichik biznes subyektlarida moliya-buxgalteriya hisobining raqamli transformatsiyasi — makroiqtisodiy darajada yashirin iqtisodiyot ulushini qisqartirish va mamlakatning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlashning samarali vositasi ekanligini ko'rsatdi.

O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznesning ulushini va hayotiy siklini oshirish maqsadida quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi:

1. Kichik tadbirkorlik subyektlari uchun milliy bulutli buxgalteriya dasturlari litsenziyalarini xarid qilish xarajatlarini qisman subsidiyalash tizimini joriy etish.
2. Moliya-buxgalteriya tizimini to'liq raqamlashtirgan va shaffoflikni ta'minlagan korxonalar uchun soliq auditi risk-tahlil tizimida qo'shimcha rag'batlantiruvchi imtiyozlar (tekshiruvlardan ozod qilish koeffitsiyentlari)ni qo'llash.

REFERENCES (FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR)

1. Bhargava, A. (2021). Digital Transformation in Accounting for Small and Medium Enterprises: A Systematic Review. *Journal of Financial and Accounting Research*, 13(2), 145-162.
2. Dimitriu, O., & Matei, M. (2015). Cloud Accounting: A New Paradigm for Business. *Procedia Economics and Finance*, 32, 840-846. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01524-X](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01524-X)
3. Romney, M. B., & Steinbart, P. J. (2020). *Accounting Information Systems* (15th ed.). Pearson.

⁷ Tursunov, A. S. (2023). O'zbekistonda raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta'minlash yo'llari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali*, (4), 89-101.

4. Tursunov, A. S. (2023). O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot sharoitida kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash yo‘llari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar ilmiy elektron jurnali, (4), 89-101.
5. World Bank. (2024). Small and Medium Enterprise Finance: Improving SME survival rates through digital financial tools. World Bank Group Report.
6. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. (2020). Rasmiy nashr. O‘zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi.